

Milenija VRAČAR*

ZAPISI – ISTORIJSKI ZAPISI

ABSTRACT: *The subject of the paper is the content, authors and the importance of the journal Zapisi (1927-1933; 1935-1941) and Istorijски zapisi (from 1948 to the present) for science and culture in Montenegro and abroad. In this paper, we will try to analyze the themes and ways of presentation, the number of authors, types of contributions, present the scientific and cultural significance of the journal.*

KEY WORDS: *Zapisi, Istorijски zapisi, editors, rubrics, subjects, authors, availability, significance*

Zapisi

Zapisi su najstariji naučni časopis u Crnoj Gori. Prvi broj *Zapisa* objavljen je 1. jula 1927. godine na Cetinju, s podnaslovom *časopis za nauku i književnost*. Urednik časopisa bio je Dušan D. Vuksan¹, a redakciju su sačinjavali profesori Cetinjske gimnazije: Ilija Zorić, Radosav Medenica, Milan Vukićević i Vido Latković. Časopis je izlazio u mjesečnim sveskama do 1. aprila 1933. godine.

Zapisi nastavljaju da izlaze kao *glasnik Cetinjskog istorijskog društva* u mjesečnim sveskama, od 1. januara 1935. do 1. aprila 1941. godine. Ured-

* Autor je bibliotečki savjetnik u NBCG „Đurđe Crnojević“, Cetinje.

¹ **Dušan D. Vuksan** (Lika, 1881 – Beograd, 1944), profesor i istoriograf. U Crnoj Gori je bio profesor srpskog i latinskog jezika u Velikoj gimnaziji na Cetinju (1910–1913); direktor gimnazije, potom Učiteljske škole u Beranama i kratko (između tih dužnosti) prosvjetni inspektor Zetske oblasti. Iz Berana prelazi na Cetinje, gdje je direktor Velike državne gimnazije i vršilac dužnosti direktora Državnog muzeja. Penzionisan je 1932. godine, a 1936. godine preselio se u Beograd. Priredio je zbirke dokumenata: *Spomenica Petra II Petrovića* (1926), *Poslanice mitropolita Petra I* (1935) i *Pisma Petra Petrovića Njegoša* (1940). Objavio je i *Pregled štampe u Crnoj Gori 1834–1934* (1934). Posthumno je objavljena monografija *Petar I Petrović i njegovo doba* (1951). „Bibliografija radova Dušana Vuksana broji 790 bibliografskih jedinica. Vuksan je dao izuzetno veliki doprinos proučavanju crnogorske istorije.“ (*Istorijски leksikon Crne Gore*, Podgorica, Daily Press, 2006, knj. 5, str. 1199).

nik je Dušan D. Vuksan, koji se 1936. godine preselio u Beograd, a odgovorni urednik profesor Risto J. Dragičević².

Zapisi su u prvom periodu publikovanja imali stalne rubrike: *Članci, studije, memoari; Pripovijetke; Pjesme; Građa za istoriju i folklor; Naučni pregled i Književni pregled*. Pored stalnih, časopis je imao i povremene rubrike: *Kulturni pregled; Privredni pregled; Pozorišni pregled; Društveni pregled, Politički pregled i Pregled časopisa*.

Najviše studija i građe objavljeno je iz oblasti istorije i etnografije. Istorijske teme i građu, izvorna arhivska dokumenta, priređivao je, u najvećem broju, Dušan D. Vuksan. Pored njega navodimo i druge autore, istoričarima i istraživačima tako poznata imena, kao: dr Lazar Tomanović, dr Pero Šoč, Petar I. Popović, Gavro Vuković, Risto Dragičević, Andrija Luburić i drugi.

Etnografska istraživanja i građu objavljivali su: Andrija Jovičević, Petar Šobajić, Radosav Vešović, Radosav Medenica, Jovan Erdeljanović, Tihomir Đorđević, Jovan Vukmanović i niz drugih autora.

„U svim radovima iz političke i kulturne istorije, istorije prava, etnografije i drugih srodnih naučnih disciplina u prvoj fazi izlaženja *Zapisa* (1927–1933) data su osnovna polazišta, a za neka pitanja i konačne ocjene, od značaja za buduća kompletnija proučavanja pojedinih pitanja iz prošlosti Crne Gore.“³

Osim osnovne tematske orijentacije koju čini istorija i srodne naučne discipline, časopis je u prvoj seriji pratio i savremenu književnost, naročito socijalnu literaturu. *Zapisi* su objavljivali poeziju, pripovjednu prozu, prevode stranih autora, književne eseje, kritike i recenzije, pozorišne kritike i drugo.

Poezijom je na stranicama *Zapisa* zastupljeno više od 70 autora, od kojih su neki postali poznata imena naših književnosti i dobitnici najznačajnijih književnih nagrada, a neki su danas zaboravljeni pjesnici.⁴ Preko 40 au-

² **Risto J. Dragičević** (Piperi, Podgorica, 1901 – Cetinje, 1980), istoričar. Filozofski fakultet završio je u Beogradu 1928. godine. Srednjoškolski profesor na Cetinju, potom (1937–1965), bibliotekar, naučni saradnik i direktor Državnog muzeja na Cetinju, u kome je radio do penzionisanja 1965. godine. Bavio se političkom i kulturnom istorijom Crne Gore, istorijom zdravlja, etnografijom i folkloristikom. Objavio je veliki broj radova u raznim publikacijama, a posebno o Petru II Petroviću Njegošu. Redovni član Naučnog društva Crne Gore. Iz bibl.: *Guvernaduri u Crnoj Gori (1717–1830)*. Cetinje, 1940; *Prilog istoriji saniteta u Crnoj Gori*, Cetinje, 1941; *Članci o Njegošu*. Cetinje, 1949; „*Tajni ugovor Crne Gore s Austrijom*“, Cetinje, 1968; prir. *Cjelokupna djela Nikole I Petrovića Njegoša*, Cetinje, 1969 (sa N. Martinovićem i S. Vukmanovićem); *Gorski vijenac*, Titograd, 1959; 1965. i dr. (*Istorijski leksikon Crne Gore*, Podgorica, Daily Press, 2006, knj. 4, str. 570).

³ Jovan R. Bojović, *Uloga Zapisa – Istorijskih zapisa u izučavanju istorije Crne Gore*, u: *Istorijski zapisi*, br. 1-2, 1990, str. 14.

⁴ Frano Alfrević, Fran Mažuranić, Desanka Maksimović (dobitnica Njegoševe nagrade), Sait Orahovac, Niko Jovičević, Stefan Mitrović, Eli Finci, Janko Đonović, Aleksandar Leso

tora pripovijedaka i drugih kraćih prozних formi, romana (odlomci publikovani) našlo je svoje mjesto u časopisu.⁵

U *Zapisima* su objavljeni i prevodi pripovijedaka sa bugarskog, njemačkog, francuskog i ruskog jezika.⁶

Književne eseje i recenzije pisalo je preko 50 autora, a neki od njih su danas značajna imena u nauci o književnosti i jeziku, bez kojih se ne može izučavati crnogorska književnost. Navešćemo neke: Nikola Banašević, Radosav Medenica, Vido Latković, Miraš Kićović, Trifun Đukić, Danilo Vušović, Stefan Mitrović, Dušan Đurović i drugi.

Pozorišnu kritiku na stranicama *Zapisa* objavljivali su: Vido Latković, Milan Vukićević, Ilija Zorić, Miraš Kićović i drugi.

Nova serija *Zapisa*, kada je časopis *glasnik Cetinskog istorijskog društva*, bavila se nešto užim tematskim korpusom. Pretežno interesovanje bilo je okrenuto istoriji Crne Gore, opštoj, pravnoj, etnografskoj... Časopis je donosio i prevode djela stranih autora o Crnoj Gori, prikaze novih naslova, monografskih i serijskih, pretežno iz oblasti istorijskih nauka.

Časopis je imao sljedeće rubrike: *Članci, studije, memoari* (od 1937. godine *Članci i studije*); *Stara pisma*; *Istarska građa*; *Etnografija i folklor*; *Sitni prilozi*; *Stranci o Crnoj Gori i Crnogorcima* (rubrike nema u sveskama časopisa za 1936. i 1941. godinu); *Stare srpske novine o Crnoj Gori i Crnogorcima* (od 1938. godine) i *Bilješke*.

Najviše radova iz oblasti istorije objavili su: Dušan D. Vuksan, Risto J. Dragičević i Petar I. Popović. Istoričari i naučnici drugih profila, koji počinju bavljenje naučnim radom u ovoj seriji *Zapisa*, kao: Risto J. Dragičević, Branislav Đurđev, Ljubomir Đurković Jakšić, Jovan Vukmanović i drugi, nastavice svoj rad poslije Drugog svjetskog rata i na stranicama *Istarskih zapisa* i drugih stručnih časopisa, u zbornicima i monografijama dati veliki doprinos istoriografiji na našim prostorima.

I ovu seriju časopisa *Zapisi* obilježio je rad Dušana D. Vuksana na publikovanju arhivske građe – u rubrikama *Stara pisma*, *Istarska građa* i *Sitni prilozi*, npr. arhivska građa (iz državnih i privatnih arhiva): granice imanja Cetinskog manastira, Manastira Vranjine (1196–1227), granice države Ivana Crnojevića (1482), granice nekih crnogorskih plemena (1665); presuda opatu Dolčiću, sekretaru Petra I (1804), presuda Narodnog suda na Brajićima (1871); pisma crnogorskih vladara i pisma njima upućena i mnogo dru-

Ivanović, Risto Ratković (književna nagrada i manifestacija nosi njegovo ime), Nikola i Đorđe Lopičić, Vladimir Milić i drugi.

⁵ Pripovijedači: Dušan Baranin (kasnije autor velikog broja istorijskih romana), Milovan Đilas, Simo Šobajić, Novak Simić, Savić Marković Štedimlija i drugi.

⁶ Ivana Vazova s bugarskog u prevodu R. Ljumovića; Hermana Bara s njemačkog u prevodu R. Medenice; N. B. Šaljinova s francuskog u prevodu J. Grujičića; Mihaila Bulgakova i Pantelejmona Romanova s ruskog u prevodu Ilije Zorića.

gih dokumenata. „Samo od januara 1935. do aprila 1941. godine Vuksan je u *Zapisima* objavio.... oko 4.450 dokumenata.“⁷

„Arhivska građa koju je Dušan D. Vuksan objavio u *Zapisima* danas je od neprocjenjive vrijednosti ne samo za političku već i za kulturnu, ekonomsku i pravnu istoriju, kao i etnografiju Crne Gore. Ona je dragocjena i za lingvistička i druga istraživanja.“⁸

„U ovom neosporno uglednom časopisu objavljene su hiljade dokumenata dragocjene građe, najviše iz Državnog muzeja i arhiva na Cetinju, od Ivana Crnojevića do kralja Nikole Petrovića Njegoša. Ta građa i rasprave koje su se u vezi sa njom pojavile predstavljaju posebni doprinos istorijskoj nauci, naročito u rasvjetljavanju oslobodilačke borbe Crne Gore protiv Turske i uzajamnih veza Crne Gore sa Rusijom.“⁹

Arhivska građa objavljena u *Zapisima*, publikovanjem je predstavljena stručnoj, a i široj (laičkoj) javnosti i sačuvana od propadanja i potpunog uništenja i nestajanja.

Zapise stranaca koji su posjećivali Crnu Goru u vrijeme vladavine Petrovića Njegoša, počev od Petra I do kraja vladavine Nikole I Petrovića, čije je boravke u Crnoj Gori, publikovanje članaka i knjiga propratio *Glas Crnogorca*, evidentirao M. Dragović u *Pokušaju za bibliografiju o Crnoj Gori*; časopis *Zapisi* su donosili u prevodima Andrije Lainovića, Nikole Rota, Milorada Šoškića, Ilije Bratičevića i Mirka Medenice. Navodimo neke od autora: Viala de Somijer, Jegor Kovaljevski, Gustav Raš, Aleksandar Aleksandrov, Vilijam Denton, Bernard Švarc i drugi. Previde zaboravljenih zapisa, reportaža, knjiga stranaca o Crnoj Gori, uglavnom je cjelovito objavila izdavačka kuća CID iz Podgorice, 60-ak godina kasnije, i to su danas poznati i citirani autori koji su Crnu Goru svoga doba predstavili i približili Evropi i svijetu.

„Zapisi su bili dobro plasirani, putem razmjene, kod uglednih časopisa koji su izlazili u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Mariboru, Sarajevu i drugim mjestima Jugoslavije. Sem toga, redakcija je vršila zamjenu sa redakcijama mnogih naučnih časopisa u Berlinu, Ljvovu, Pragu, Sofiji, Skadru i drugim inostranim kulturnim centrima.“¹⁰

Časopis *Zapisi*, odn. njegova redakcija i saradnici „preselio“ je arhive na svoje stranice, publikovanjem je sačuvao, sistematizovao našu prošlost, datu kroz brojna dokumenta – prepisku crnogorskih mitropolita i vlada-

⁷ *Istorijski leksikon Crne Gore*, Podgorica, Daily Press, 2006, knj. 5, str. 1199.

⁸ Jovan R. Bojović, *Uloga Zapisa – Istorijskih zapisa u izučavanju istorije Crne Gore*, u: *Istorijski zapisi*, br. 1-2, 1990, str. 16.

⁹ Niko S. Martinović, *Razvitak štampe i štamparstva u Crnoj Gori 1493–1945* - Beograd, Jugoslovenski institut za novinarstvo, 1965, str. 159.

¹⁰ Niko S. Martinović, *Razvitak štampe i štamparstva u Crnoj Gori 1493–1945* - Beograd, Jugoslovenski institut za novinarstvo, 1965, str. 160.

ra, naredbe, presude, poslanice, kupoprodajne ugovore, testamente, povelje, privatna pisma i drugo. Uz to, predstavljao je savremene književne stvaraoce, pratio pozorišni život i uopšte kulturnu scenu toga doba.

Istorijski zapisi

Istorijsko društvo NR Crne Gore osnovano je na Cetinju u oktobru 1947. godine, a kao njegovo glasilo časopis *Istorijski zapisi* 1948. godine (broj 1–2 / januar-februar), kao nastavak *Zapisa*, sa novim imenom i numeracijom. Prvi urednik *Istorijskih zapisa* bio je Jagoš Jovanović¹¹, a ostali članovi redakcije: Risto Dragičević, Jovan Ivović, don Niko Luković i Ignjatije Zloković.

Na Cetinju je 1948. godine osnovan i Institut za proučavanje istorije crnogorskog naroda (od 1959. godine Istorijski institut NR Crne Gore sa sjedištem u Titogradu /Podgorici), koji je od maja 1953. godine preuzeo sva prava i obaveze na uređivanju, izdavanju i štampanju časopisa.

Istorijski zapisi postaju zajedničko glasilo Istorijskog instituta i Istorijskog društva NR Crne Gore od 1959. godine.

Istorijski zapisi su do danas sačuvali kontinuitet izlaženja, tematsku raznovrsnost (uz akcentovanje nekih tema zavisno od političkog trenutka, opšte društvene klime, dostupnosti podataka i istraženosti tema, interesovanja autora i dr.) i promijenili više redakcija. Odgovorni urednici časopisa bili su: Jagoš Jovanović (1948–1956), dr Andrija Lainović (1957–1958)¹²,

¹¹ **Jagoš Jovanović** (Podgorica, 1912 – Beograd, 1999), istoričar, profesor. Filozofski fakultet završio je u Beogradu. Profesionalnu karijeru počeo je kao srednjoškolski profesor. Po završetku Drugog svjetskog rata u kojem je aktivno učestvovao u Narodnooslobodilačkom pokretu, bio je profesor, potom prvi direktor Više pedagoške škole na Cetinju (1947). Za predsjednika Istorijskog društva Crne Gore izabran je takode 1947. godine, a 1948. godine za prvog predsjednika Naučnog društva NR Crne Gore.

Bio je glavni urednik *Enciklopedije Jugoslavije* za Crnu Goru (1950–1965) i autor enciklopedijskih odrednica, saradnik na *Vojnoj* i *Pomorskoj enciklopediji*.

Autor je monografija: *Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti* (1947), „prva poslijeratna integralna istorija Crne Gore“; *Marko Miljanov, književna i istorijska studija* (1952), *Orao na Janiku*, romansirana biografija dr Vukašina Markovića (1963) i dr. Autor je brojnih članaka, prikaza i sl.

(Miljić, Marijan: *Urednici i redakcije „Zapisa“ i „Istorijskih zapisa“ – 1927 – 2007, bibliografske bilješke*, Istorijski zapisi, 1-4, 2008, str. 28–30).

¹² Andrija Lainović (Grahovo, 1903 – Skoplje, 1986), istoričar. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1927. godine. Doktorsku disertaciju odbranio je na Sorboni (1956). Bio je direktor Istorijskog instituta Crne Gore (1958), potom profesor na Filozofskom fakultetu u Skoplju. „Bavio se proučavanjem političke istorije Crne Gore, Srbije i Makedonje.“

Iz bibl.: *Tri Francuza o Crnoj Gori* (1949), *Kratak pregled prošlosti Titograda* (1950), *Pobjeda na Grahovcu 1858. u spisima savremenika* (1957) i dr. (*Istorijski leksikon Crne Gore*, Podgorica, Daily Press, 2006, knj. 4, str. 825).

dr Mirčeta Đurović (1959–1962)¹³, dr Đoko Pejović (1963–1966)¹⁴, dr Radoman Jovanović (1967–1974)¹⁵, dr Jovan R. Bojović (1975–1978)¹⁶; dr Đuro Vujović (1979–1982)¹⁷, dr Jovan R. Bojović (1983–1993), dr Zoran Lakić

¹³ **Mirčeta Đurović** (Danilovgrad, 1924 – Podgorica, 2011), ekonomista, istoričar. Diplomirao je 1949. godine na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, gdje je i doktorirao 1956. godine. U Istorijskom institutu Crne Gore radio je od 1951. do 1960. godine, a od 1960. godine je profesor i prvi dekan Ekonomskog fakulteta. Bio je prvi rektor Univerziteta Crne Gore (1974–1978). Dopisni član CANU postao je 1973, redovni 1981, a predsjednik Akademije bio je od 1985. do 1989. godine.

Iz bibl.: *Trgovački kapital u Crnoj Gori u drugoj polovini XIX i početkom XX vijeka* (1958); *Novčani zavodi u Crnoj Gori (1959)*, *Crnogorske finansije 1860–1915* (1960) i dr. (Miljić, Marijan: *Urednici i redakcije „Zapisa“ i „Istorijskih zapisa“ – 1927 – 2007, bio-bibliografske bilješke*, Istorijski zapisi, 1-4, 2008, str. 33–35).

¹⁴ **Đordije Đoko Pejović** (Cetinje, 1914 – Titograd, 1983), istoričar. Diplomirao je na Teološkom fakultetu u Beogradu (1940), a titulu doktora istorijskih nauka stekao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu (1961). Bio je direktor Arhiva Crne Gore (1952–1964), potom radio u Istorijskom institutu Crne Gore.

Iz bibl.: *Iseljavanje Crnogoraca u XIX vijeku* (1962), *Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori 1852–1916* (1971), *Crna Gora u doba Petra I i Petra II Petrovića Njegoša* (1981), *Prosvjetni i kulturni rad u Crnoj Gori: 1918–1941* (1982) i dr. (*Istorijski leksikon Crne Gore*, Podgorica, Daily Press, 2006, knj. 4, str. 966).

¹⁵ **Radoman Jovanović** (Danilovgrad, 1934 – Podgorica, 2006), istoričar. Diplomirao je istoriju na Filozofskom fakultetu u Beogradu (1958), doktorirao na Filozofskom fakultetu u Sarajevu (1972). Bio je arhivista (Državni arhiv Crne Gore), potom je radio u Istorijskom institutu Crne Gore (1962–1990).

Iz bibl.: *Politički odnosi Crne Gore i Srbije 1860–1878* (1977), *Crna Gora i velike sile 1856–1860* (1983); koautor je i saradnik više posebnih izdanja, autor članaka i rasprava. (Miljić, Marijan: *Urednici i redakcije „Zapisa“ i „Istorijskih zapisa“ – 1927 – 2007, bio-bibliografske bilješke*, Istorijski zapisi, 1-4, 2008, str. 39–41).

¹⁶ **Jovan Bojović** (Žabljak, 1934 – Beograd, 1995), istoričar. Diplomirao je i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Titulu doktora pravnih nauka stekao je u Moskvi 1990. godine. Direktor Istorijskog instituta Crne Gore bio je od 1979. do 1992. godine. Urednik časopisa *Istorijski zapisi* bio je u dva navrata, ukupno 14 godina. „Veći dio radova i studija posvetio je radničkom pokretu i NOP-u, baveći se prvenstveno političkom istorijom, nešto manje istorijom prava.“

Iz bibl.: *Napredni omladinski pokret u Crnoj Gori 1918–1941* (1976), *Zakonik knjaza Danila* (1982), *Pisana djelatnost Komunističke partije Jugoslavije u Crnoj Gori 1919–1926* (1983) i dr. (*Istorijski leksikon Crne Gore*, Podgorica, Daily Press, 2006, knj. 1, str. 139).

¹⁷ **Đuro Vujović** (Danilovgrad, 1925 – Podgorica, 1998), istoričar. Diplomirao je istoriju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu (1961), doktorirao 1970. godine na Filozofskom fakultetu u Prištini. U Istorijskom institutu Crne Gore radio je od 1960. do 1987. godine. Bio je član Društva istoričara Crne Gore.

Iz bibl.: *Lovčenski NOP odred i njegovo područje u narodnooslobodilačkoj borbi 1941–1945. godine* (1976), *Organizacioni razvoj komunističke partije Jugoslavije u Crnoj Gori 1941–1945* (1988), *Crna Gora u narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945* (1997). Koautor je i saradnik posebnih izdanja, autor članaka, rasprava i priloga. (Miljić, Marijan: *Urednici i redakcije „Zapisa“ i „Istorijskih zapisa“ – 1927 – 2007, bio-bibliografske bilješke*, Istorijski zapisi, 1-4, 2008, str. 46–48).

(1994–1998)¹⁸, dr Radosav Raspopović (1998–2001)¹⁹, dr Božidar Šekularac (2002–2005)²⁰, dr Đorđe Borožan (2006–2008)²¹, dr Radoslav Raspopo-

¹⁸ **Zoran Lakić** (Šavnik, 1933), istoričar, profesor Univerziteta Crne Gore. Diplomirao je istoriju na Filozofskom fakultetu u Beogradu, gdje je i doktorirao (1974). Radio je u arhivu CK SK Crne Gore, potom u Ministarstvu prosvjete i nauke i kao profesor na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Član je Crnogorske akademije nauka i umjetnosti od 1993. godine. Iz bibl.: *Zapisi o revoluciji* (1971), *Narodna vlast u Crnoj Gori* (1981), *Partizanska autonomija Sandžaka* (1992), *Ogledi iz istorije Jugoslavije* (1999), *Crnogorske istorijske teme* (2001), *Dijalog u historiografiji* (2008) i dr. Objavio je brojne radove u raznim serijskim publikacijama. (*Istorijski leksikon Crne Gore*, Podgorica, Daily Press, 2006, knj. 4, str. 826).

¹⁹ **Radoslav Raspopović** (Pljevlja, 1956), pravnik, istoriograf, profesor. Diplomirao je 1979. godine na Pravnom fakultetu u Titogradu, magistrirao (1987) i doktorirao (1994) na Pravnom fakultetu u Beogradu. Od 1980. godine radi u Istorijskom institutu Crne Gore, na funkciji direktora od 2009. do 2015. godine, potom od kraja septembra 2017. godine. Časopis *Zapisi* uređivao je u tri navrata i aktuelni je urednik. Redovni je profesor na Fakultetu političkih nauka u Podgorici. Član je Odbora za društvene nauke Crnogorske akademije nauka i umjetnosti.

Iz bibl.: *Diplomatija Crne Gore = Diplomatie du Monténégro 1711–1918* (1996), *Crna Gora i Rusija, ogledi i eseji* (2005), *Ruski konzulat u Kotoru i Crna Gora 1804–1806* (2005) prir. *Međunarodni ugovori Crne Gore 1878–1918, zbornik dokumenata sa komentarom* (1992), sa G. Perazićem; *Crnogorski zakonici 1796–1916*, I–V, sa B. Pavičevićem; *Stega – najstariji crnogorski zakonski spomenik* (1996. i 2008) i dr. (Miljić, Marijan: *Urednici i redakcije „Zapisa“ i „Istorijskih zapisa“ – 1927–2007, bio-bibliografske bilješke*, Istorijski zapisi, 1–4, 2008, str. 54–58).

²⁰ **Božidar Šekularac** (Berane, 1944), slavista, istoričar. Diplomirao je ruski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu (1972), magistrirao (1980) i doktorirao (1985) na Filozofskom fakultetu u Zadru (Pomoćne povijesne znanosti). Biran je u sva stručna zvanja u Istorijskom institutu Crne Gore, a na Filozofskom fakultetu u Nikšiću za redovnog profesora. Bio je direktor Republičkog zavoda za školstvo Crne Gore (1991–1996), pomoćnik ministra za prosvjetu i nauku, direktor Istorijskog instituta Crne Gore (2001. i 2008).

Iz bibl.: *Vranjinske povelje XIII–XV vijek* (1984), *Dukljansko-zetske povelje* (1987), *Tragovi prošlosti Crne Gore* (1993), *Dukljansko-crnogorski istorijski obzori* (2000), *Razvoj pismenosti u Crnoj Gori* (2014); prir. *Paštrovske isprave* knj. 2 (1990), sa J. Bojovićem i M. Luketićem, knj. 3 (1999); *Cetinjski ljetopis* (1993. i 1996, 2. prevedeno izd.) i dr. (Miljić, Marijan: *Urednici i redakcije „Zapisa“ i „Istorijskih zapisa“ – 1927–2007, bio-bibliografske bilješke*, Istorijski zapisi, 1–4, 2008, str. 58–61).

²¹ **Đorđe Borožan** (Cetinje, 1947), istoričar. Diplomirao je na odsjeku za opštu i nacionalnu istoriju na Filozofskom fakultetu u Beogradu, gdje je magistrirao i doktorirao. Radio je u Institutu za savremenu istoriju u Beogradu, bio glavni i odgovorni urednik časopisa *Istorija XX veka*, profesor na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Direktor Istorijskog instituta Crne Gore bio je od 2002. do 2007. godine, profesor na UDG, Podgorica. Član je Crnogorske akademije nauka i umjetnosti i predsjednik Odbora za istoriju.

Iz bibl.: *Velika Albanija – porijeklo, ideje i praksa* (1995), *Kosovo i Metohija u velikoalbanskim planovima 1878–2000* (2005), *Crnogorske dinastije Vojisavljevići, Balšići, Crnojevići* (2017) i dr. (Miljić, Marijan: *Urednici i redakcije „Zapisa“ i „Istorijskih zapisa“ – 1927–2007, bio-bibliografske bilješke*, Istorijski zapisi, 1–4, 2008, str. 62–64).

vić (2009–2014), dr Momčilo D. Pejović (2015, br. 1–2)²², dr Radoslav Raspopović, od br. 3–4 2015. godine.

U *Istorijskim zapisima* su saradivali i saraduju brojni crnogorski, eks-jugoslovenski i inostrani autori. Osim valorizacije naše prošlosti, na osnovu arhivskih i drugih dokumenata i stručne literature, časopis je objavljivao radove sa naučnih skupova posvećenih crnogorskim ili širim temama, ne samo usko istorijskim; pojedini brojevi časopisa posvećeni su značajnim temama i godišnjicama, kao što su 40-godišnjica Komunističke partije Jugoslavije (br. 1 1959), 50-godišnjica Prvog svjetskog rata (br. 3 1964), 40-godišnjica časopisa *Zapisi* (sa bibliografijom, br. 3 1967), 30-godišnjica ustanka i revolucije u Crnoj Gori (objavljeni materijali sa naučnog skupa, br. 1–2 i 3–4 1971), 25-godišnjica Istorijskog instituta (br. 3–4 1973), 5. međunarodni kongres za proćavanje jugoistoćne Evrope (br. 1–2, na francuskom jeziku i 3–4 1984); 200 godina od rođenja Vuka S. Karadžića (br. 4 1987); 80-godišnjica formiranja Jugoslavije (br. 3–4 1988), 250 godina od rođenja Dositeja Obradovića (br. 3–4 1989); 2000 godina hrišćanstva (br. 1–2 2000) i drugo. Na stranicama časopisa objavljeni su radovi veoma širokog tematskog spektra i različiti po vrsti naućnog i istraživaćkog rada – članci, prilozi, izvori, bibliografije, prikazi i dr. Teme članaka i priloga su: crkvena istorija²³; rukopisne i stare štampane knjige²⁴; politićka istorija; porijeklo stanovništva, migracije²⁵, popisi; međunarodni odnosi i diplomatska istorija²⁶; Savez komunista

²² Momčilo D. Pejović (Podgorica, 1950), istorićar, profesor. Studije istorije završio je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu (1976), magistrirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu (1987), a doktorirao na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu (1993). U Istorijskom institutu radi od 1981, bio je direktor Džavnog arhiva, Istorijskog instituta, profesor na Filozofskom fakultetu u Nikšiću.

Iz bibl.: *Školovanje Crnogoraca u inostranstvu 1848–1918* (2000), *Cetinjska gimnazija 1880–1920* (2007) i dr. (Damjanović, Radovan: *Leksikon lićnosti crnogorske prosvjete*, Podgorica, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2018, str. 545–546).

²³ Novak Ražnatović, Kosta Milutinović, Zvezdan Folić, Senka Babović Raspopović, Valentina Živković i drugi.

²⁴ O ćirilskim rukopisnim knjigama u crnogorskim manastirima: Nikoljac, Moraća, Sv. Trojica pisao je Vladimir Mošin; o starim štampanim knjigama: Đorđe Sp. Radojićić, Božidar Šekularac, Dušan Martinović i dr.

²⁵ Đordije Đoko Pejović, Novica Rakoćević, Ćedomir M. Lućić, Vukajlo Glušćević, Momčilo D. Pejović i dr.

²⁶ Međunarodni odnosi, diplomatska istorija Crne Gore i sl. predmet su interesovanja više autora – o odnosima Crne Gore i Rusije pisali su: Radoman Jovanović, Nikola Škerović, Radoslav Raspopović, Varvara B. Hlebnikova; Crne Gore i Srbije: Novak Ražnatović, Radoman Jovanović, Novica Rakoćević, Nikola Škerović; Crne Gore i Turske: Dimitrije Vujović, Novak Ražnatović, Nada Tomović; Crne Gore i Francuske: Andrija Lainović, Danilo Lekić, Jovan Bojović, Dimitrije Vujović; Crne Gore i Austrougarske: Novica Rakoćević, Džon Tredvej; Crne Gore i Italije: Dragoljub Živojinović, Ljiljana Aleksić Pejović, Antonelo Bjađini, Masimo Bukareli, Slavko Burzanović; Crne Gore i Velike Britanije: Dragoljub Živojinović, Saša Knežević; Crne Gore i Sjedinenjenh Amerićkih

(Crne Gore i Jugoslavije)²⁷; parlamentarizam²⁸; radnički pokret (u Crnoj Gori i Jugoslaviji)²⁹; ekonomska istorija³⁰; pravna istorija³¹; vojne nauke; razvoj školstva u Crnoj Gori³²; etnologija i folklor; likovne umjetnosti (pretežno crkveno slikarstvo i arhitektura); muzika; književnost; Petar II Petrović Njegoš (arhivska građa, putovanja, književna djela)³³; arheologija; arhivistika; kulturna i opšta istorija Crne Gore i drugih zemalja³⁴; dokumenti iz NOB-a i dr. Prikazi sadrže predstavljanje raznih serijskih publikacija – časopisa iz oblasti istorije, glasnika i godišnjaka muzeja, arhiva, biblioteka, izvještaje i osvrtte na simpozijume, kongrese, konferencije. U časopisu su publikovani izvještaji o radu Istorijskog instituta; bibliografije³⁵, mnoge biografije i nekrolozi.

Za razliku od *Zapisa, Istorijski zapisi* su znatno manje prostora posvetili publikovanju arhivske građe, i to pretežno u prvim godištima časopisa. To su dokumenti vezani za Narodnooslobodilačku borbu i Drugi svjetski rat, npr.: građa iz istorije narodne vlasti; zatim i nešto iz ranije crnogorske istorije, kao: nekoliko paštrovskih isprava, dokumenta iz arhive crnogorskih guvernadura, istorijska građa iz doba knjaza Danila; građa iz borbi oko Skadra (1913) i dr. Od arhivskih dokumenata publikovanih u novijim sveskama časopisa navodimo prepisku iz arhiva Antonija Baldačija.

Kao glasilo Istorijskog instituta Crne Gore časopis je, pored ostalih, objavljivao radove naučnih saradnika koji su radili u Institutu, povremeno ili stalno, a to su: prof. dr Dimitrije Dimo Vujović, dr Đuro Vujović, dr Niko S. Martinović, prof. dr Jovan R. Bojović, prof. dr Mirčeta Đurović, Jagoš Jo-

Država: Zoran Lakić, Radoslav Raspopović i dr.

²⁷ Jovan Bojović, Obren Blagojević, Zoran Lakić, Đuro Vujović, Branko Petranović, Savo Brković, Dimo Vujović, Gojko Vukmanović, Boško Đuričković, Batrić Jovanović. Radoje Pajović i drugi.

²⁸ Branislav Kovačević, Radoslav Raspopović, Šerbo Rastoder i dr.

²⁹ Niko S. Martinović, Jovan Bojović, Zoran Lakić, Branislav Kovačević, Radoje Pajović i drugi.

³⁰ Mirčeta Đurović, Dragiša Đoković, Branislav Marović i dr.

³¹ Petar Stojanović, Petar D. Šerović, Jovan Bojović, Nevenka Bogojević Gluščević, Milisav Čizmović, Mijat Šuković, Radoslav Raspopović i dr.

³² Autori: Đordije Pejović, Momčilo D. Pejović, Zdravko Deletić, Miloš Starovlah i dr.

³³ Mnogo raznih priloga objavili su: Risto Dragičević, Jevto Milović, Ljubomir Durković Jakšić, Kosta Milutinović i dr.

³⁴ Priloge iz oblasti srednjovjekovne istorije, o primorskim gradovima (Kotor, Bar), našim dinastijama objavili su: Branislav Đurđev, Risto Kovijanić, Ivo Stjepčević, Bogumil Hrabak; oblast orijentalistike: Gliša Elezović, Hamdija Kapidžić, Dragana Kujović, Ejup Mušović, Novica Rakočević, Šerbo Rastoder i dr.; o Crnoj Gori za vrijeme Petrovića Njegoša: Dimo Vujović, Miomir Dašić, Radoman Jovanović, Gligor Stanojević, Slavko Mijušković, Branko Pavičević, Senka Babović Raspopović, Đorđe Borozan, Radolav Raspopović, Živko Andrijašević; o Crnoj Gori u vrijeme Drugog svjetskog rata pisali su: Ljubo Anđelić, Jovan Bojović, Đuro Vujović, Gojko Vukmanović, Savo Orović, Radoje Pajović, Milija Stanišić i dr.

³⁵ Vasilije Jovović je autor više bibliografija.

vanović, dr Andrija Lainović, dr Radoje Pajović, dr Novica Rakočević, dr Đoko Pejović, dr Zoran Lakić, dr Branislav Kovačević, dr Božidar Šekularac, dr Senka Babović Raspopović, dr Radoslav Raspopović i drugi.

Pored saradnika i naučnika zaposlenih u Istorijском institutu, navodimo neke od brojnih autora koji su svoje radove objavili u *Istorijским zapisima*: Stjepan Antoljak, Obren Blagojević, Savo Brković, Vuk Vinaver, Jovan i Savo Vukmanović, Risto Dragičević, Ljubomir Durković Jakšić, Branislav Đurđev, Ignjatije Zloković, Risto Kovijanić, Danilo Lekić, Branislav Marović, Dušan Martinović, Slavko Mijušković, Jevto Milović, Miloš Milošević, Ejup Mušović, Branko Petranović, Đorđe Sp. Radojičić, Vlado Strugar, Bogumil Hrabak, Marija Crnić Pejović, Miomir Dašić, Petar D. Šerović, Gavro Škrivanić, Novak Ražnatović, Nevenka Bogojević-Glušćević i drugi.

„U Istorijским zapisima su saradivali i inostrani istoričari: Henrik Batovski, N. I. Hitrova, J. A. Pisarev, V. G. Karasjov, Antonelo F. M. Bjadini, Edoardo del Vekjo i drugi.“³⁶

U redakcijski odbor časopisa su 1998. godine, na osnovu odluke Naučnog vijeća Istorijskog instituta, ušli i inostrani članovi: prof. dr Milorad Ekmečić i prof. dr Sima Ćirković, redovni članovi Srpske akademije nauka i umetnosti; Jean Paul Bled (Francuska), Andrej N. Saharov, direktor Instituta za istoriju Rusije i dopisni član Ruske akademije nauka; Gabriella Schubert (Njemačka), Arduino Agnelli (Italija), John Treadway (SAD).³⁷ Izborom ove međunarodne redakcije časopis dobija internacionalni karakter i tekstovi u njemu se objavljuju izvorno, bez prevođenja i časopis postaje zanimljiv i dostupan i inostranim čitaocima.

Sastav redakcije *Istorijških zapisa* se od 1998. godine mijenjao više puta, ali su uvijek zastupljeni i naučnici iz inostranstva, takođe i radovi stranih autora na izvornom jeziku. Radovima u časopisu zastupljeni su i autori iz susjednih država, nekadašnjih jugoslovenskih republika, zatim naučnici iz Rusije, Italije, Francuske, Njemačke, Sjedinjenih Američkih Država i dr. Navodimo neke od njih: Андрей Л. Шемякин, Варвара Б. Хлебникова, Nathaniel Smith, Amaël Cattaruzza, Massimo Bucarelli i drugi.

Uz časopis, kao čitaoci, i na njegovim stranicama, kao autori, formirala su se brojna imena renomiranih crnogorskih naučnika, neki neumorni istraživači obilježili su decenije izlaženja časopisa.

Početkom, a naročito krajem devedesetih godina XX vijeka stasava i nova generacija crnogorskih istoričara, sa drugačijim pristupom i načinom tumačenja naročito novije crnogorske istorije, otvaranjem tema koje su „če-

³⁶ Jovan R. Bojović, *Uloga Zapisa – Istorijških zapisa u izučavanju istorije Crne Gore*, u: Istorijški zapisi, br. 1-2, 1990, str. 20.

³⁷ Nada Drašković, u predgovoru knjige: Vasilije Jovović, Nada Drašković, *Zapisi – Istorijški zapisi, bibliografija, 1927–2007*, Podgorica, Istorijški institut Crne Gore, 2008, str. 6.

kale“ i koji su svoje radove objavljivali i u *Istorijskim zapisima*: Šerbo Rastoder, Živko Andrijašević, Zvezdan Folić, Slavko Burzanović, Saša Knežević i drugi; potom autori koji su zastupljeni u sveskama časopisa posljednjih godina, zaposleni u Istorijskom institutu ili saradnici, kao: Miljan Gogić, Radenko Ščekić, Saša Brajović, Mladen Zagarčanin, Dragutin Papović, Darko Bakić i drugi.

U eri digitalizacije i virtuelne dostupnosti još je lakše sagledati značaj časopisa, čije stranice su „oživljena“ prošlost – od Ivana Crnojevića (i ranije) do građe iz perioda vladavine posljednjeg iz dinastije Petrovića Njegoša – Nikole I Petrovića, zatim građe o radničkom pokretu, Komunističkoj partiji Jugoslavije, Narodnooslobodilačkom ratu i druge.

„Ovo neprocjenjivo bogatstvo stvaralačkog rada u različitim idejnim, društvenim, kulturološkim i ideološkim uslovima, danas je riznica znanja, pouzdani i nezaobilazni izvor za proučavanje i pisanje istorije Crne Gore, od najstarije njene davnine do savremenosti. Rijedak je slučaj na ranijem zajedničkom jugoslovenskom prostoru, a pogotovo u Crnoj Gori, da edicija odoli političkim i brojnim drugim iskušenjima i značajem svojih sadržaja postane svojevrsna riznica znanja iz ovako širokog spektra navedenih oblasti.“³⁸

Zapisi i Istorijski zapisi su bibliografski kompletno obrađeni i lako pretraživi preko sljedećih bibliografija: Vasilije Jovović, *Zapisi – Istorijski zapisi 1927–1987, bibliografija*, Titograd, Istorijski institut Crne Gore, Univerzitetska riječ, 1989; Vasilije Jovović, Nada Drašković, *Zapisi – Istorijski zapisi, bibliografija, 1927–2007*, Podgorica, Istorijski institut Crne Gore, 2008. i Nada Drašković, *Zapisi – Istorijski zapisi (1927-2017), bibliografija*, 3. dopunjeno izd. (u pripremi).

Časopis *Istorijski zapisi* Nacionalna biblioteka Crne Gore putem međunarodne razmjene publikacija šalje u 16 biblioteka i slavističkih centara u svijetu.³⁹ Časopis je trenutno uključen u CEEOL (Central Eastern European Library) i EBSCO (Historical Abstracts with Full Text) baze časopisa.

³⁸ Đorđe Borozan: *Osamdeset godina Istorijskih zapisa*, Istorijski zapisi, br. 1–4, 2007, str. 37–38.

³⁹ Narodna biblioteka Srbije, Beograd; Biblioteka Matice srpske, Novi Sad; Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd; Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo; Institut za istoriju, Sarajevo; Nacionalna biblioteka Austrije (Österreichische Nationalbibliothek, Wien); Leibniz- Institut für Ost-und Südosteuropaforschung (IOS) Bibliothek, Regensburg, Njemačka; Bayerische Staatsbibliothek, Munchen, Njemačka; Slovanska knihovna, Praha, Češka Republika; Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Biblioteka Oddelenia za zgodovino; British Library, London; Library of Congress, Washington, USA; University of Washington, Slavic and East European Section, Seattle, USA; Columbia University Libraries, New York, USA; Nacionalna biblioteka Rusije, St. Petersburg, Rusija i Polska akademija nauk, Instytut Slawistyki PAN, Warszawa.
(Izvor: Vesna Vučković, Nacionalna biblioteka Crne Gore, Sektor za međunarodnu razmjenu publikacija)

Ovi podaci ukazuju na tematsku interesantnost, kvalitet i značaj časopisa *Istorijski zapisi*.

Istorijska i srodna istraživanja nezamisliva su, proizvoljna i površna bez dokumenata i to što cjelovitijih za određeni kraći ili duži vremenski period, a stručni časopisi su publikacije u kojima se objavljuju novi rezultati istraživanja, izvori, saznanja, mišljenja, zaključci i drugo. Očekujemo da će se na stranicama *Istorijskih zapisa* naći još uvijek nepublikovani mnogi dokumenti iz naše prošlosti, u originalu, prevodu i tumačenju. Odredište dokumenata, zapisa, arhivske građe nastale u Crnoj Gori i o Crnoj Gori vjekovima je bilo u velikim evropskim i svjetskim gradovima, gdje se u njihovim arhivskim i srodnim institucijama čuvaju podaci o prvim crnogorskim dinastijama, našim štamparima koji su radili u Veneciji, osmanskoj vladavini u Crnoj Gori, nestanku crnogorske države i dinastiji, Vladi u egzilu... Njihovim publikovanjem, prevodenjem i stručnom prezentacijom nestaju „tamne stranice“ naše prošlosti, mistifikacija, zloupotreba, prepričavanje i slična „tumačenja“.

Milenija VRAČAR

RECORDS – HISTORICAL RECORDS

Summary

Zapisi (Engl. *Records*) the longest living scientific journal in Montenegro, was published in Cetinje in 1927-1933 and 1935-1941 as the journal dedicated to science and literature. Dušan D. Vuksan was the editor of the first series, while Risto J. Dragičević was the editor of the second series published between 1935 and 1941 as the herald of the Cetinje Historical Society. The issues of *Zapisi* featured numerous original archival documents (kept in the State Museum and Archives and certain private archival collections), such as the correspondence of Montenegrin Metropolitans and rulers, orders, verdicts, epistles, sales contracts, testaments, charters, private letters and similar. In addition, the journal presented contemporary writers (over 70 poets and over 40 authors of short stories and other short prose pieces), and addressed theatrical life and cultural events of that time in general. The journal published excerpts from works written about Montenegro by foreign authors (V. de Sommières, Egor P. Kovalevsky, G. Rasch, W. Denton among others). The archival documents and writings published in *Zapisi* and presented to the scientific communities and general public have been in this way saved from further destruction and complete extinction.

Istorijski zapisi (Engl. *Historical records*) started publication in Cetinje in 1948, as a successor of *Zapisi* under the new title and numeric designation. It

was launched as a herald of the Historical Society of the People's Republic of Montenegro (founded in 1947). Jagoš Jovanović was the first editor of *Istorijski zapisi*. The Institute for the Research of Montenegrin People, later transformed into the Historical Institute of Montenegro, took over the publication of this journal in 1953, which, since 1959 has been co-published by the Historical Institute and Historical Society (Society of Historians of Montenegro). Until now the journal was edited by several editorial boards. Starting with issue number 3-4 (2015) Radoslav Raspopović, PhD, became the editor of *Istorijski zapisi*. Since 1998 members from abroad have joined the editorial board, and the articles are being published in their original languages. Apart from the Montenegrin and regional (ex-YU) authors, the journal publishes articles written by authors from Russia, Italy, Germany, the United States, and others.

Istorijski zapisi mainly covers history topics, including general, legal, political, military and religious history. Articles are indexed in CEEOL database (Central and East European Online Library) and EBSCO (Historical Abstracts with Full Text), and bibliographic records have been created for all of them.